

НАУКА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ

ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ ПРЕД ИЗАЗОВИМА САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА

Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
I ТОМ

Уредник
Доц. др Гордана Ђигић

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ ПРЕД ИЗАЗОВИМА САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА

Тематски зборник радова

Ниш, 2017.

САДРЖАЈ

ФИЛОЗОФИЈА И ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОСТ

Бојан Благојевић: ФИЛОЗОФИЈА КАО ДИСЦИПЛИНА? -ПОЛЕМИКА О ОДНОСУ ФИЛОЗОФИЈЕ И ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОМ ПРОУЧАВАЊУ НАУКЕ	9
Власта Сикимић: INTERDISCIPLINARITY IN ONTEMPORARY PHILOSOPHY: THE CASE OF SOCIAL EPISTEMOLOGY OF SCIENCE ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОСТ У САВРЕМЕНОЈ ФИЛОЗОФИЈИ: ПРИМЕР СОЦИЈАЛНЕ ЕПИСТЕМИОЛОГИЈЕ	19
Горан Јаковљевић: ПАРМЕНИДОВА ОНТОЛОГИЈА	27
Горан Ружић: ПРИНЦИП КОНТИНУИТЕТА	35
Милан Јовановић: SOME PROBLEMS CONCERNING EMPIRICAL STUDIES IN PHILOSOPHY НЕКИ ПРОБЛЕМИ У ВЕЗИ СА ЕМПИРИЈСКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА У ФИЛОЗОФИЈИ	43
Неда Савић, Милош Марковић: ЕТИЧКА АНАЛИЗА УТИЛИТАРИСТИЧКИХ ТЕОРИЈА КАЗНИ	55
Aleksandar Pešić: TRI OSNOVNE IDEJE U POPEROVOJ LOGICI NAUČNOG OTKRÍĆA	69

САВРЕМЕНА ИСТОРИОГРАФИЈА И РАЗВОЈ ДРЖАВНЕ УПРАВЕ КРОЗ ВЕКОВЕ

Jerzy Grzybowski, Marzena Grzybowska: ЕПИСКОП САВВА (ГЕОРГИЈ СОВЕТОВ) – ЕГО РОЉ В ЖИЗНИ ПОЉСКОЙ И СЕРБСКОЙ ПРАВОСЛАВНЫХ ЦЕРКВЕЙ	81
Младенка Иванковић: ЈЕВРЕЈСКА ОМЛАДИНСКА ДРУШТВА У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ	93
Божица Младеновић: РАТНЕ ОПЕРАЦИЈЕ НА МАКЕДОНСКОМ ФРОНТУ У ЈЕСЕН 1916. ГОДИНЕ У МЕМОАРИМА ПАВЛА БЛАЖАРИЋА	105
Срђан Мићић: НИШКИ ЛОГОР ЗА БУГАРСКЕ ПОЛИТИЧКЕ ЕМИГРАНТЕ (1923–1925)	115
Маријана Мраовић: „НОВА СРБИЈА У НОВОЈ ЕВРОПИ“ НА СТРАНИЦАМА КОЛАБОРАЦИОНИСТИЧКЕ ШТАМПЕ „ВЛАДЕ НАРОДНОГ СПАСА“	127

Александар Стојановић: САВРЕМЕНА ИСТОРИОГРАФИЈА О ХОЛОКАУСТУ У ОКУПИРАНОЈ СРБИЈИ 1941-1944	151
Александар Ракоњац: ПОЧЕЦИ КОРПОРАТИВИЗАЦИЈЕ ДРЖАВНОГ СЕКТОРА ИНДУСТРИЈЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ (1945–1947)	165
Александар Милетић: ИДЕОЛОШКИ И ПОЛИТИЧКИ ПРЕЛОМ МИЛОВАНА ЂИЛАСА 1948-1954	179
Наталија Димић: ВИЛИ БРАНТ И ЈУГОСЛАВИЈА: ПОЧЕЦИ УОБЛИЧАВАЊА "ИСТОЧНЕ ПОЛИТИКЕ"	189
Софија Божић, Душан Бајагић: ПРИКАЗИ И КРИТИКЕ У СРПСКОМ/ КЊИЖЕВНОМ ЛИСТУ: ИЗВОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ САВРЕМЕНЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ	199
Бојан Симић: ТОКОВИ ИСТОРИЈЕ 2006–2015, АНАЛИЗА САДРЖАЈА	213
Младен Живић: ТЕМИСТОКЛОВА ДРЖАВНОСТ – ОД ОЛИМПА ДО ПОНОРА	225
Милош Ђорђевић: ЕВРОПСКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ У СРБИЈИ У 18. ВЕКУ	235
Душан Бајагић, Софија Божић: НАСТАНАК МОДЕРНЕ ДРЖАВНЕ УПРАВЕ У ПЕРИОДУ СРПСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ (1804–1835) ПРЕМА ВИЂЕЊУ "СРПСКОГ/КЊИЖЕВНОГ ЛИСТА"	245
Мирослав Пешић: ДЕЛАТНОСТ УСТАВОТВОРНОГ ОДБОРА НА ДОНОШЕЊУ УСТАВА ИЗ 1888. ГОДИНЕ	259
Бојана Миљковић Катић: ПРОФИЛИСАЊЕ ПРИВРЕДНИХ НАДЛЕЖНОСТИ У ДРЖАВНОЈ УПРАВИ КНЕЖЕВИНЕ И КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ	273
Александар Лукић: ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ У НИШКОМ КРАЈУ 1923. ГОДИНЕ	287
ИМПЛИКАЦИЈЕ ТРАНЗИЦИОНИХ СТРАТЕГИЈА НА ОДЛИВ МОЗГОВА И УЛОГА ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ДИЈАСПОРЕ У НАЦИОНАЛНОМ РАЗВОЈУ, ОЧУВАЊУ ИДЕНТИТЕТА И АФИРМАЦИЈИ УГЛЕДА СРБИЈЕ У СВЕТУ	
Ivana Božić Miljković: ISTORIJSKI ASPEKT ODLIVA MOZGOVA IZ SRBIJE I EKONOMSKE POSLEDICE	297
Јелена Динић, Марија Синђић: ПРЕГЛЕД СПОЉАШЊИХ И УНУТРАШЊИХ УЗРОКА ЕМИГРИРАЊА МЛАДИХ ИЗ СРБИЈЕ	311
Slobodan Miladinović: ZATVORENOST DRUŠTVENE STRUKTURE I NJENE IMPLIKACIJE NA ODLIV MOZGOVA	325
Гордана Стојић: ОРГАНИЗАЦИОНИ И ПРОФЕСИОНАЛНИ ЧИНИОЦИ ЕМИГРАЦИЈЕ МЛАДИХ НАУЧНИКА	337

Зоран Јовановић, Иван Калаузовић: КУЛТУРА ДИЈАСПОРЕ,
НАЦИОНАЛНА ПАРАДИГМА 351

Saša Savić: SRPSKA INTELEKTUALNA DIJASPORA U AUSTRALIJI - TES-
LA FORUM 365

САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ У ПСИХОЛОГИЈИ393

Mariyana Nyagolova: ПРИМЕНЕНИЕ ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ПОДХОДА В
ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ БОЛГАРСКОЙ ПСИХОЛОГИИ (GEOGRAPHICAL
APPROACH TO THE INVESTIGATION OF THE REGIONAL HISTORY OF
PSYCHOLOGY IN BULGARIA) 377

Ana Jovančević, Miljan Jović: ŽIVOTNE POZICIJE KAO PREDIKTORI AL-
TRUIZMA 393

Milica Tošić Radev, Tatjana . Stefanović Stanojević: MOJ STIL LJUBAVI:
ZNAČAJ LIČNOSNIH ATRIBUTA I KARAKTERISTIKA PARTNERSKE
VEZE 403

Jelena Opsenica Kostić: PORODICE NASTALE PUTEM SUROGAT MATER-
INSTVA 417

Мирјана Станковић Ђорђевић: РАСКРШЋА (ОБРАЗОВНЕ) ИНКЛУЗИЈЕ У
СРБИЈИ (НИСУН 5) 427

Angelina Petrova: NEUROPSYCHOLOGISCHE FORSCHUNG UND DIE
THEORIEN UEBER MUSIKALISCHEN HOEREN - EINE REFLEKSION IM
METHODENDER MUSIKTHEORIE UND DER GEHOERBILDUNG 437

Snežana Stojiljković, Valentina Petrović, Gordana Đigić: OSOBINE LIČNOSTI I
SINDROM IZGARANJA KOD VASPITAČICA 445

Nebojša Milićević, Miroslav Komlenić: ESTETSKI DOŽIVLJAJ MANDEL-
BROTOVIH FRAKTALA, APSTRAKTNIH SLIKA I PRIRODNIH FORMI I H,
R, D ESTETSKI MODUSI 459

ПЕДАГОШКИ ИЗАЗОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ УНИВЕРЗИТЕТСКОГ ОБРАЗОВАЊА

Александар Петровић: ХЕУРИСТИЧКИ СМИСАО АНТИЧКО-
ВИЗАНТИЈСКЕ ТРАДИЦИЈЕ И САВРЕМЕНИ ЕВРОПСКИ
УНИВЕРЗИТЕТИ 469

Jelena Maksimović, Jelena Osmanović: INTERAKCIJA METODOLOŠKIH
PARADIGMI U PEDAGOŠKIM ISTRAŽIVANJIMA 481

Зоран Станковић, Невена В. Димић: ДИДАКТИЧКИ ИЗАЗОВИ И
ПЕРПЕКТИВЕ: ВИРТУЕЛНА РЕАЛНОСТ И УНИВЕРЗИТЕТСКО
ОБРАЗОВАЊЕ 493

Марија Марковић, Зорица Станисављевић Петровић: ШКОЛСКА ПЕДАГОГИЈА КАО СТУДИЈСКИ ПРЕДМЕТ НА ВИСОКОШКОЛСКИМ УСТАНОВАМА У СРБИЈИ 503

МАСМЕДИЈСКА КОМУНИКАЦИЈА И ФЕНОМЕНОЛОГИЈА ДИСПЕРЗИЈЕ ИНТЕЛЕКТУАЛНОГ КАПИТАЛА

Маја Kostadinovic: NEMATERIJALNA IMOVINA - INFORMACIJE I ZNANJE POSMATRANI KROZ PRIZMU MASOVNIH MEDIJA 517

Владета Радовић, Милан Дојчиновић: МАСМЕДИЈСКА КОМУНИКАЦИЈА И ЗАШТИТА ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ СВОЈИНЕ 529

Vesna Stanković Pejnović: INTELEKTUALAC U SLUŽBI NESLOBODE I KAPITALA 551

Велибор Петковић: МЕТАРЕФЕРЕНЦЕ У ТРАНСМЕДИЈСКОЈ КОМУНИКАЦИЈИ 561

Дијана Петровска, Марина Даниловска: ОСНОВНО СРЕДСТВО ЗА СТЕКНУВАЊЕ ЗНАЕЊА НИЗ СИСТЕМОТ НА КОМПЈУТЕРИЗАЦИЈА 573

Бојана Миљковић Катић¹,
Историјски институт, Београд

Izvorni naučni rad
УДК 935(497.11)“1804/1835“;
94(497.11)“18“

ПРОФИЛИСАЊЕ ПРИВРЕДНИХ НАДЛЕЖНОСТИ У ДРЖАВНОЈ УПРАВИ КНЕЖЕВИНЕ И КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

Апстракт: У Кнежевини Србији није било централног државног надлештва, министарства, чија је првенствена надлежност била привреда, иако је државна управа била централизована. Најпре су привредне компетенције биле у надлежности Министарства унутрашњих послова, а потом Министарства финансија и, к томе, у надлежности различитих одељења тих министарстава. Постепеним профилисањем надлежности органа државне управе, профилисане су и привредне надлежности и током времена обједињаване у појединим одељењима, па је орган с најцеловитијим надлежностима у привреди постало најпре Одељење промишљености, потом Економно одељење Министарства финансија. Тек у Краљевини Србији привредне компетенције концентрисане су у Министарству народне привреде (1883) и његових шест одељења, мада је до 1900. изван тог министарства остала брига о здрављу стоке. Формирањем Министарства народне привреде створени су услови за активнију привредну политику, што је допринело евидентном привредном расту у Краљевини Србији крајем 19, а нарочито у првим деценијама 20. века.

Кључне речи: државна управа, привредне надлежности, профилисање надлежности, Кнежевина/Краљевина Србија, министарство привреде.

Од Другог српског устанка држава се поступно развијала кроз постепени развој политичког, државног, привредног и друштвеног система. Кнез Милош је државну политику, у оквиру ње и привредну, водио апсолутистички и сам је доносио одлуке, од најситнијих, као што су спорови око међа, до најбитнијих, и није посвећивао посебну пажњу изграђивању државне управе пре *Хатишерифа из 1830*. Иако је договором с Марашли Али пашом 1815. предвиђено да кнез управља преко Народне канцеларије, он је управљао преко Књажевске канцеларије, која је била надређена свим осталим установама, а није радила према посебним прописима, већ према његовим наредбама. Кнежевска канцеларија била је 1830. подељена на два одељења – спољашње и унутрашње. Прво је чинило зачетак Министарства спољних послова, а друго се бавило свим осталим пословима, при чему нису биле званично одређене различите надлежности. Ипак, постепено су профилисане области којима су се бавили

¹ bojana.miljkovic.katic@iib.ac.rs

поједини секретари Кнежевске канцеларије.² После *Хатишерифа из 1833*, кнез је формирао попечитељстава и размотрилиште, односно министарстава и владу, али размотрилиште није имало стварну власт, ретко се састајало и доносило одлуке (*Владе Србије, 25–27*).

Кнежев апсолутизам сломила је опозиција после Милетине буне и 15. фебруара 1835. донет је први српски устав – *Сретењски устав*. Мада је важио кратко време, тим уставом постављен је образац извршне власти у земљи. Устав је предвидео да извршну власт деле кнез и Државни савет, који се састојао од шест попечитеља и неодређеног броја осталих саветника (Јовичић (ур.), 1988, 42). *Законом о Државном савету* подељен је 1835. Државни савет на два дела. Законоизвршителни део, који је функционисао као влада, састојао се од шест одељења – „правосудија, внутрени дјела, финансије, инострани дјела, војени дјела и црквени дјела и просвештенија“, с попечитељем на челу сваког (*Зборник закона 30, 1877, 25*). У овом закону дужности попечитеља детаљно су и јасно изложене, као ни у једном каснијем закону о влади. Према овом закону, привреда је била у надлежности Попечитељства внутрени дела. Због неразвијености државног апарата и неиздиференцираних делатности у слабо стратификованом друштву, у делокругу рада тог министарства нашло се много различитих друштвених области: полицијски и управни послови, гранична и поштанска служба, јавни морал, организовање затвора, поступање у ванредним околностима, изградња и одржавање путева и уопште саобраћаја, санитарни прописи... Од 28 таксативно набројаних дужности министра унутрашњих дела, седам их је било из привредне надлежности (*Зборник закона 30, 1877, 41–43*):

- да брине да се развијају трговина и занати и подижу фабрике, организују панађури (сточни сајмови) и недељни вашари, као и да одржава ред на њима;
- да брине о подизању квалитета земљорадње, сточарства, свиларства, виноградарства и воћарства;
- да организује заводе који би кредитирали становништво;
- да чува шуме према важећим научним постулатима;
- да пази на здравље народа и стоке и спречава заразе и да ради тога организује установе у земљи и на граници и брине о њима;
- да пропише правила за марвене лекаре (ветеринаре), у оквиру правила о неопходној стручној спреми лекара и организовања школа за бабице, хирурге и апотекаре;
- да настоји да се, поред војних установа, подигну и општекорисни заводи и установе.

Још неке од компетенција поверених министру унутрашњих дела биле су од важности за формулисање привредне политике и управљање привредом. То су, у првом реду, увођење јединствених мера, организовање статистичке службе, и подстицање досељавања становништва, које је било од великог

² Године 1834, на пример, Стеван Радичевић бавио се унутрашњим пословима, Алекса Симић финансијама, Тома Вучић Перишић војним пословима.

значаја у земљи где се развој земљорадње базирао на крчењу нових обрадивих површина и у коју се уселавао претежно сеоско становништво (Миљковић Катић, 2014, 74–75; Јагодић, 2004, 29–30, 53–54). Оне нису издвојене, јер не представљају директне привредне компетенције. Међутим, брига о шумама и о здрављу стоке чинила је битан део привредне политике, због чињенице да су се привредни развој и извори богатства становништва базирали на трговини стоком и сточарским производима, посредно – на сточарству (видети структуру извоза у: Милошевић, 1902). А за сточарство су од изузетног значаја били здравље стоке, управљање шумама и заштита жирородне горе, због екстензивног гајења стоке, посебно исхране свиња, главног извозног артикла земље. Због тога су те компетенције уврштене у привредне компетенције министра унутрашњих дела.³

Тзв. *Турским уставом* из 1838. задржан је принцип поделе власти на законодавну, извршну и судску, предвиђен *Сретењским уставом* и организована је влада – *Централно правленије* – са три попечитељства: внутрени дела, финансија и просвештенија, и посебном канцеларијом за спољне послове – Књажеском канцеларијом. Сваки попечитељ имао је канцеларију, подељену на „више бироа“, из којих су се развила одељења. Устав је подстакао привредни развој земље проглашењем слободне трговине и потврдом укидања спахилука (*Зборник закона* I, 1840, 6–7, 10, 13). Међутим, предвидео је да привредне надлежности буду подељене између два министарства. Министарству унутрашњих дела припало је „управленије заведенија обштеполезни“, а Министарству финансија брига „о обделанију руда и шума“ и „да процвета трговина“ (*Зборник закона* I, 1840, 5–6). Због тога је и *Устројеније централног правленија*, закон о влади издат 1839. на основу тог устава, поделио привредне надлежности између та два министарства.

Будући да су извршну власт обављала само четири министра, обим њихових надлежности био је огроман, па су унутар министарстава формирана одељења да би се у већој мери профилисале надлежности. Попечитељство унутрашњих дела овим законом добило је три одељења: Полицајно-економическо, Карантинско са санитетом и Војено (*Зборник закона* I, 1840, 41–42). Привредне надлежности биле су подељене између два одељења – Полицајно-економическог и Карантинског. Већина компетенција из области привреде била је у надлежности Полицајно-економическог одељења, које је, поред уобичајених полицијских и управних послова, као и бриге о поштама, друмовима и мостовима, сакупљању статистичких података, било надлежно и за „заведенија за подржавање радње, заслуге и прилежности, подизањем земљеделија, скотоводства, фабрика, рудоделни, заводењем торжишта (панађура)“. Заштита здравља стоке, пак, била је у надлежности Карантинско-санитетског одељења (*Зборник закона* I, 1840, 42–43), које је 1850. преименовано у Санитетско одељење (*Зборник закона* VI, 1853, 7–8). У његовој надлежности

³ Ове делатности биле су и део надлежности Министарства народне привреде, што указује да су с правом сврстане у привредне компетенције министра унутрашњих дела.

били су и цивилни и војни санитет и ветеринарски послови. Бринуло је о организацији и надзору над граничним карантинима и састанцима, ради спречавања уношења заразних болести у земљу, болницама, апотекама и лековима; о постављању лекара и бабица и организовало је систем заштите од болести у земљи (*Зборник закона I*, 1840, 43). У том одељењу, посебне компетенције у области заштите здравља стоке профилисане су 1842. године, постављањем ветеринара и формирањем посебног реферата (Недељковић и сар., 1973, 51),⁴ из кога је касније настала Управа над ветеринарима. При томе је ветеринарска служба постојала само у војном санитету. Питање цивилних ветеринара покренуто је тек 1879. постављањем главног марвеног лекара у Санитетском одељењу, с компетенцијама „да управља целокупним ветеринарством“, а цивилна санитетска служба организована је 1881. *Законом о уређењу санитетске струке и о чувању народног здравља*, на основу кога су постављени окружни ветеринари. Тако касно организовање цивилне ветеринарске службе значило је, између осталог, да су се задужења ветеринара кретала скоро искључиво у оквирима ветеринарско-санитарног надзора, док су остали аспекти ветеринарске медицине били једва заступљени (Лазаревић и Михаиловић, 2012, 110, 112). Када је 1883. формирано Министарство народне привреде, Управа над ветеринарима остала је у Министарству унутрашњих дела. Тек 1900. она је постала део Одељења за земљорадњу и сточарство Министарства народне привреде и оно је преименовано у Одељење за пољску привреду и ветеринарство (*Зборник закона 54*, 1903, 750). Тако је Министарство унутрашњих дела изгубило последње компетенције из области привреде тек на прелому 19. и 20. века.

Опште компетенције Попечитељства финансија биле су да спроводи и надзире сва „дела, која по струци економическој и новчаној принадлеже земљи и народу“. Посебно је наглашена његова брига „о обделавању руда и шума“ и за примену закона „устројени у призренију трговине“ (*Зборник закона I*, 1840, 45). Управљање шумама, међутим, остало је све до 1847. у надлежности Министарства унутрашњих дела, када је пренето у надлежност Одељења промишљености Министарства финансија (*Зборник закона IV*, 1849, 141–142). Министарство финансија такође је имало три одељења – Казначејство, Главна контрола и Промишљеност финансијална, али су у том министарству привредне надлежности поверене само једном – Одељењу промишљености. Његова првенствена надлежност било је формулисање стратегије и практичне политике развоја трговине: „промишљати о трговини земаљској, уклањајући препоне и дајући способ и средства, којима би трговина процветала, и тим богатство земаљско растло и умножавало се“ (*Зборник закона I*, 1840, 45–47).

Устројеније Централног правленија је поделом привредних компетенција на два министарства начинило Министарство унутрашњих дела централним државним органом релевантним за привредну политику земље, првенствено за

⁴ Реферат је био најнижи административни облик организовања посебне службе унутар неког министарства или његовог одељења.

политике развоја пољопривредних делатности („земљеделија, скотоводства“), али и значајног дела непољопривредних – трговине стоком („панађура“), занатства („рукоделни“) и индустрије („фабрика“). Министарство финансија, пак, иако је трговина била посебно апострофирана компетенција, није било надлежно не само за панађурску трговину стоком, већ ни за значајне сегменте дућанске трговине, пошто је еснафском политиком управљало Министарство унутрашњих дела (видети порекло грађе у: Ђорђевић, 1925; Вучо, 1954). Министарство унутрашњих дела, опет, било је надлежно за развој индустрије, а ипак се развојем нових индустријских грана у наредном периоду бавило Министарство финансија, не само рударством, као што је пројектовано, већ и металургијом, што је и логично, с обзиром на технолошку повезаност тих индустријских грана. Таква подела надлежности чинила је управљање привредом и привредну политику Кнежевине Србије неусклађеном и отежавала је целовитије сагледавање потенцијала привредног развоја. Због тога је било могуће, на пример, заснивање стратегије развоја уставобранитељског режима на рударству и војној индустрији, уз истовремено занемаривање прерађивачке индустрије у земљи где се скоро девет десетина становништва бавило пољопривредом (Милић, 1991, 373–374; Миљковић Катић, 2009, 103).

Уставобранитељи су створили чврсту државну организацију с јасном поделом надлежности и делокруга рада и формирали посебне органе који прихватају различите функције и самостално их извршавају. Они су задржали концепт државне интервенције у привреди, па је таква улога државе довела до више реорганизација административног апарата, јасније поделе надлежности и формирања нових одељења у министарствима. Реорганизацију Министарства унутрашњих дела провоцирао је бржи економски развој, профилисање полицијско-управних функција државе и интензивна грађевинска делатност, која је пратила формирање централне и локалне администрације и развој саобраћаја. Због повећања обима тих послова из Полицијско-економног одељења издвојено је 1842. Управитељство пошта, а 1851. формиран су Поштанско и Грађевинско одељење. Полицијско-економно одељење подељено је 1852. на Полицијско одељење, које се убудуће бавило само полицијским пословима, и Економно одељење, у које су издвојене економске надлежности Министарства унутрашњих дела, осим санитетских (*Зборник закона* VI, 1853, 225).

Попечитељство финансија такође је реорганизовано. Главна контрола је 1843. пребачена у надлежност Државног савета, а потом је 1848. формирано Рударско одељење (Недељковић и сар., 1973, 111–112). Ово одељење основано је с отварањем рудника у Мајданпеку да би организовало експлоатацију руда и рад првих рударско-топионичарских предузећа, изградњу постројења и инфраструктуре. Међутим, неуспех који је претрпео покушај отварања рудника и топионица гвожђа и бакра у државној режији довели су 1859. до гашења Рударског одељења и претварања у реферат при Одељењу промишљености Министарства финансија. Рударско одељење обновљено је 1868, након доношења *Рударског законика* (1866) и поновног буђења интересовања и државе и страних компанија за експлоатацију руда у Србији. Тим законом

суштински је промењен положај државе у рударству, које је препуштено приватном капиталу, као и улога самог одељења (Миљковић Катић, 2011, 44).

Концентрисање привредних надлежности унутар Министарства финансија спровео је 1859. кнез Милош, након поновног доласка на власт. Из надлежности Министарства унутрашњих дела пребачени су 13. јуна 1859. Економно одељење и Топчидерска економија у надлежност Министарства финансија, као и „све оне власти, које су по економическој струци под налозима Попечитељства внутрењи дела стајале“ (*Зборник закона XII*, 1859, 56–57), па је Министарство финансија постало надлежно и за панађурску трговину, Државну ергелу (основана 1852), друге државне заводе, и пољопривредне школе.⁵ Посебним указом у оквиру исте реорганизације стављена је 9. децембра 1859. у надлежност тог министарства и брига да се у земљи „уводе и распростиру нуждни занати“ (*Зборник закона XII*, 1859, 94). На тај начин су из Министарства унутрашњих дела издвојена привредна питања и концентрисана у Министарство финансија, осим бриге о здрављу стоке.

Доношењем *Устројенија Централне државне управе* 1862. године направљен је значајан искорак из оквира *Турског устава* и формирана је модерна влада – министарски савет са седам министарстава: иностраних дела, унутрашњих дела, правде, просвете и цркве, финансија, грађевина и војске (*Зборник закона XV*, 1863, 60–69; *Владе Србије*, 38–39). Овај закон остао је на снази до краја постојања Кнежевине Србије. У основи, важио је и у Краљевини Србији, с тим што је 1883. формирано осмо министарство – Министарство народне привреде.

Компетенције Министарства финансија по закону из 1862. знатно су проширене надзором над финансијском администрацијом, бригом о изворима државних прихода и управљањем њима, заступањем државних имовинских интереса, израдом главног буџета и исплатом издатака по буџету, израдом пореског система и прикупљањем пореза (Недељковић и сар., 1973, 148). Његова делатност тада је главним делом усмерена на прибављање финансијских средстава потребних за извршавање различитих државних задатака, састављање буџета и контролу трошења буџетских средстава. Међутим, и надаље је имало привредне компетенције: „3. да се стара о материјалном благостању, о процветању земаљске радиности, земљеделија, рукоделија и трговине, о обделавању рудника и целисходном руковању са шумама“. Било је надлежно и за „сва економна заведенија, заведеније правителствене ергеле“ и све јавне новчане фондове, обједињене исте године у Управу фондова (*Зборник закона XV*, 1863, 68, 87–90).

Овако проширена овлашћења у спровођењу економске политике земље, довела су до промене у структури Министарства финансија, реорганизована су нека стара и створена нова одељења. Ипак, и надаље су привредна питања била

⁵ Једина пољопривредна школа – Земљеделска школа у Топчидеру (основана 1853), затворена је 9. јануара 1859 (Владисављевић, 1987, 131). Касније отворене пољопривредне школе биле у надлежности Министарства финансија.

у надлежности два одељења тог министарства – Одељења промишљености и Економног одељења. Одељење промишљености било је надлежно за панађурску трговину и за управљање шумама. Оно је 1864. променило назив у Административно одељење и постало државни управни орган, али је у његовој надлежности и даље остало управљање шумама. Исте године из Економног одељења издвојена је статистичка служба и формирано Статистичко одељење (*Зборник закона XV*, 1863, 73; *Зборник закона XVII*, 1865, 194). На тај начин, Економно одељење постало је државни орган за управљање привредом. Његове компетенције детаљно су прописане расписом министра финансија од 27. фебруара 1882. Од привредних компетенција, Економно одељење било је надлежно за трговину и индустрију, занатство, еснафе, земљорадњу, шуме, општинско земљиште и друга општинска добра, сеоске дућане, панађуре, насељавање становништва и мере против филоксере (Недељковић и сар., 1973, 125).

Стицањем независности 1878. Кнежевина Србија се суочила с тешко решивим проблемом: исцрпљене државне финансије налагале су штедњу, стечена независност повећала је трошкове државне управе (за изградњу железнице, интеграцију припојених области, дипломатска представништва у иностранству...), а напредњачка политика модернизације државе и друштва изискивала је додатне трошкове. У јавности Србије и у круговима стручњака преовладало је уверење да се политичка самосталност земље може одржати само у условима економске самосталности. То је била полазна основа за нападе опозиције на владине уговоре (трговински, железнички и уговоре о зајмовима, који су ту самосталност нарушавали везивањем за Аустроугарску), али и полазна основа владине политике подстицања бржег друштвеног и економског развоја земље, у коме је видела услов за политичко осамостаљење (Јовановић, 1990², 77–79, 81–82; Попов, 1983, 36). Једна од мера подстицања бржег економског развоја било је и формирање Министарства народне привреде. Најпре је 1882, у оквиру шире реорганизације централне управе, детаљно приписан делокруг рада Економног одељења Министарства финансија, а потом је преношењем дела компетенција Министарства унутрашњих дела и Министарства финансија 2. јануара 1883. формирано Министарство народне привреде. Из првога је преузето Одељење пошта и телеграфа, а из другог су преузети Економно одељење, Рударско одељење, Управа државне статистике (до 1881. Статистичко одељење), Управа фондова и све институције у њиховој надлежности. Формирање и организацију новог министарства спровела је влада Милана Пироћанца и њен министар привреде Јеврем Гудовић, који је пре постављења за министра привредне водио Министарство грађевина у истој влади (*Владе Србије*, 146).

Министарство народне привреде имало је шест одељења: Одељење за саобраћај, трговину и радиност; Одељење за земљорадњу и сточарство; Шумарско, Статистичко, Рударско и Поштанско-телеграфско одељење. (*Зборник закона 39*, 1883, 313–316). Првим расписом министра привреде од 7. априла 1883. детаљно су прописане компетенције сваког одељења. Одељење

за саобраћај, трговину и радиности, било је надлежно за сва питања која су се односила на спољну и унутрашњу трговину; занате, индустрију („фарбичну“ и „кућевну“, тј. домаћу радиност); путеве (сувоземне, водене и железничке), трговачке, занатлијске и индустријске школе; приватна друштва за трговину, занате и индустрију; приватне новчане заводе за трговачке, занатске и индустријске циљеве; друштва за пловидбу, метарске мере и панађуре (*Зборник закона* 39, 1883, 13–14). То је било најразвијеније одељење Министарства народне привреде. Бавило се најзначајнијим непољопривредним сегментима српске привреде. Почетком 1883. подељено је на пет одсека, али се ближе не зна који су, осим Одсека метарских мера (регистрован је 11. априла 1883, а формиран 1873. у Рударском одељењу Министарства финансија после доношења *Закона о мерама*). Било је надлежно да организује и контролише употребу исправних и технички сравњених мерила по међународним прописима (Недељковић и сар., 1973, 145). Тек су решењем из 1907. таксативно наведени одсеци тог одељења: административни; за трговину и саобраћај; за индустрију, занатство и социјалну политику; за стручну (професионалну) наставу и за кредитне установе, и детаљно прописане њихове надлежности. Административни одсек био је надлежан за администрацију и библиотеку, Одсек за трговину и саобраћај за законске предлоге и контролу извршења закона, прикупљање података о пољопривредној и индустријској производњи, праћење кредитне политике, берзе, тарифа у саобраћају, кретања увозне и извозне трговине и олакшавање извоза, за унапређење унутрашње трговине, издавање лиценци за вођење трговачких радњи, преглед робе, надзор над саобраћајним предузећима и саобраћајем и за истраживање и издавање монографски обрађених „трговачких питања“. Одсек за индустрију, занатство и социјалну политику разматрао је пријаве и повластице за отварање и надзирао услове рада индустријских предузећа, надзирао корпорације (и привредника и радника), прикупљао статистичке податке о индустрији и радничким удружењима, организовао тржиште рада и радничко осигурање и бринуо о унапређењу занатске производње. Одсек за стручну (професионалну) наставу био је надлежан да прописује услове и правила рада и надзире рад стручних школа, унапређује наставу и школе, посебно занатске, предлаже услове за давање стипендија и контролише рад питомаца и прикупља статистику о професионалној настави. Одсек за кредитне установе водио је надзор над радом кредитних трговинских и индустријских уснова основаних по *Закону о акционарским друштвима* (из 1896), давао упутства управним и надзорним одборима о начину рада, бринуо о заштити корисника од несолидних кредитних уснова, водио статистику о имовном стању и раду уснова, надзирао рад Управе фондова, Државне класне лутрије, Народне банке, задруга за узајамно кредитирање, земљорадничких и занатских задруга и осигуравајућих друштава (*Зборник закона*, 62, 1909, 590–596).

Одељење за земљорадњу и сточарство било је надлежно за унапређење земљорадње и сточарства, развој воћарства, виноградарства и пчеларства, гајење свилене бубе, за пољопривредна друштва, привредне заводе (Државна

ергела и Топчидерска економија су посебно апострофиране), пољопривредне школе, за риболов, општинске кошеве и права попаше (*Зборник закона* 39, 1883, 13–14; *Зборник закона* 53, 1901, 308–315, 719). Посебно су наглашене његове обавезе у примени *Закона о насељењу* (из 1880), који је регулисао насељавање напуштених имања у областима добијеним Берлинским конгресом, и спровођење мера против филоксере, због чега је унутар одељења постојао Одсек винодељства. Поред мера против филоксере (Стална комисија против филоксере и организовање нарочитих месних одбора и извештача за осматрање винограда ради проналажења и спречавања заразе), одсек је предузимао и мере против осталих болести винове лозе (*Зборник закона* 38, 1883, 263–264). У оквиру Одељења за земљорадњу и сточарство била је и Управа Државне ергеле, која је 1902. преименована у Управу Државног сточарског завода (*Зборник закона* 57, 1904, 1), као и Пољопривредна и хемијска огледна станица, установљена 1898, као завод институтског типа, надлежан за испитивање и контролу семена, вештачких ђубрива и сточне хране (*Зборник закона* 53, 1901, 53–57). Одељење је 1899. добило у надлежност развој пољопривредне технике, а 1900. и Управу над ветеринарима, када је преименовано у Одељење за пољску привреду и ветеринарство (*Зборник закона* 54, 1903, 750). Преко овог одељења, државних економа, установљених 1898, и пољопривредних станица, пројектованих 1898, министар народне привреде спроводио је законске прописе из области пољопривреде (*Зборник закона* 53, 1901, 115–119, 120–123, 399–408).

Шумарско одељење је било надлежно за шумарство, сечу шума и деобу земље сиромашним земљорадницима и за лов (*Зборник закона* 39, 1883, 14; *Зборник закона* 53, 1901, 241). Ради боље управе и контроле формиране су окружне шумске управе и Шумски фонд (од разних шумских прихода, казни због шумских преступа и такси од лова) из кога је требало да се финансира шумарска служба (*Зборник закона* 47, 1892, 355; *Зборник закона* 56, 1903, 389).

Рударско одељење било је највиша управна власт у пословима који су се тицали рударства, права експлоатације рудника, добијања дозвола за експлоатацију, наплате регалних пореза и прикупљања извештаја о рударству и извозу руда и метала (*Зборник закона* 39, 1883, 14–15). При овом одељењу формиран су 1900. Рударско-геолошки музеј и Хемијска лабораторија, као и Рударски одбор, који је састављао и подносио на одобрење министру привреде планове рада у рударској струци, годишње извештаје свих рударских радњи и предузећа и давао мишљења и предлоге о свим питањима рударске струке (*Зборник закона* 55, 1903, 114).

Поштанско-телеграфско одељење било је надлежно за набавку и употребу поштанских коња, кола и друге опреме, изнајмљивање ливада за исхрану коња и зграда и плацева за поштанске и телеграфске станице, за подизање пошта и телеграфа и надзор над њима, чиновницима и отправањем поште (*Зборник закона* 39, 1883, 15). Одељење је 1891. подељено на пет одсека: општи административни, поштански, телеграфски, контролни и рачунско-економски, којима су управљали референти (Недељковић и сар., 1973, 157). Пошто је највећи део послова око подизања поштанско-телеграфских инсталација и

инфраструктуре био у надлежности Министарства грађевина, одељење је 1899. постало његов део (*Зборник закона* 54, 1903, 753–754).

Статистичко одељење је прикупљало податке о ценама, вршило пописе становништва, обрађеног земљишта и стоке, прикупљало извештаје о броју рођених, умрлих и венчаних, о обрту трговине и све друге статистичке податке. Преименовано је 1901. у Управу државне статистике. Управа је имала Стални статистички одбор, који је одлучивао који ће се подаци прикупљати и/или штампати, прописивао обрасце и сл. и био задужен за унапређење статистике и статистичке службе (*Зборник закона* 56, 1903, 37–42).⁶ Захваљујући добро организованој статистичкој служби, Краљевина Србија је била у стању да сваких пет година спроводи пописе становништва и домаће стоке (1884, 1890, 1895, 1900, 1905, 1910).

Да би се обезбедио што бољи рад министарстава установљени су деведесетих година при министарствима савети, па је и при Министарству народне привреде 30. марта 1891. основан Привредни савет, састављен од 15 стручњака и успешних привредника, које је постављао краљ на три године. Привредни савет требало је да израђује законске пројекте, даје мишљење о правилима и упутствима министра, буџетским наменама, извештајима установа и завода, њиховом раду, као и мишљење о оправданости и утемељености захтева за доделу повластица индустријским предузећима (*Зборник закона* 47, 1892, 277–280).

Министарство народне привреде није значајније мењало структуру и компетенције све до преврата 1903. и доласка на власт Петра I Карађорђевића. *Законом о регулисању и употреби вода* од 31. децембра 1905. добило је ново, Хидротехничко одељење, надлежно за управљање водама: регулисање и одржавање текућих вода, спречавање поплава, грађење насипа и канала и остале мелиорационе радове, као и за законско регулисање тзв. водних задруга. Његов настанак одмах је пратило и формирање саветодавног органа – Управе вода, и посебног фонда при Управи фондова – Фонда вода, из кога су финансирани мелиорациони радови (*Зборник закона* 60, 1905, 478–479). Расписом министра привреде од 3. новембра 1908. званично је формирано још једно одељење, Одељење рачуноводства. Међутим, наглашено је да је оно настало „у току времена због развијеног рада у Министарству и особних потреба“ и да је расписом само озваничено (*Зборник закона* 63, 1910, 302). Вероватно је настајало постепено, на основу неких унутрашњих финансијских прописа, па нема закона или уредбе о његовом настанку, задацима и раду. У том одељењу стицали су се сви рачуни целог Министарства народне привреде.

Крајем 19. века Србија је остала централистички уређена, држава је задржала значајну улогу директног инвеститора (железница и уопште саобраћај, индустрија) и посредног улагача у привредне пројекте, а буџет је коришћен „као економско оруђе великог значаја“ (Попов, 1983, 20). Формирање

⁶ Поред Управе државне статистике, статистику су тада водили и Министарство просвете и црквених дела, Царинска управа Министарства финансија, Поштанско-телеграфско одељење Министарства грађевина (од 1899) и Дирекција српских државних железница, који су и издавали сопствене статистичке публикације.

Министарства народне привреде, његова организација, задаци и делатност објединили су управљање привредом и формулисање привредне политике у једном органу државне управе и олакшали вођење активне привредне политике. Тиме је држава могла још непосредније да утиче на привредну, па и политичку историју Србије.

*

Иако се у првој половини 19. века, због неразвијености друштва и државне управе, не може говорити о привредној политици влада Кнежевине Србије у савременом смислу речи, ипак су у надлежним институцијама централне државне управе доношени закони, уредбе и правила којима је регулисана привредна делатност у скоро свим областима пословања. Тиме су у одређеној мери формулисана стратегије, програми и планови развоја и политике управљања привредом. Те политике нису биле јасно дефинисане и, истовремено, нису формулисане у органима с јасно израженим компетенцијама у привреди, већ су паралелно с формулисањем политика управљања формиран и организациони делови централне управе компетентни за одређене политике. Дуги низ година мењане су надлежности у привреди унутар различитих министарстава или њихових организационих делова и тек почетком осамдесетих година 19. века коначно су профилисане компетенције појединих органа централне управе у привреди и формирано Министарство народне привреде (1883). Његовим формирањем створени су услови за активнију привредну политику, што је допринело евидентном привредном расту крајем 19. века и у првим деценијама 20. века (Попов, 1983, 9–17).

Списак литература

Извори

- Ђорђевић, Т. Р. (1925). *Архивска грађа за занате и еснафе у Србији од Првог устанка до Еснафске уредбе 1847. године*. Српски етнографски зборник, knj. XXXIII, *Живот и обичаји народни*, knj. 15. Београд: Српска кралјевска академија.
- Јовић, М. (ur.) (1988). *Устави кнежевине и кралјевине Србије 1835–1903*. Оделjenje друштвених наука, *Извори српског права*, knj. VIII. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Сборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажеству србском од времена обнародовања устава земалског (=Зборник закона) I (1840), Београд: Књигопечатња Књажества србског; IV (1849), VI (1853), Београд: Правителствена књигопечатња; XII (1859).*
- Зборник закона и уредба издани у Књажеству Србији (=Зборник закона) XV (1863), Београд: Државна штампарија; XVII (1865), 30 (1877).*
- Зборник закона и уредба у Кралјевини Србији (=Зборник закона) 38 (1883), Београд: Кралјевско-српска државна штампарија; 39 (1883), 47 (1892), 53 (1901), 54 (1903); 55 (1903); 56 (1903), 57 (1904), 60 (1905), 62 (1908), 63 (1910).*

Литература

- Jagodić, M. (2004). *Naseljavanje Kneževine Srbije 1861–1880*. Posebna izdanja, knj. 47. Beograd: Istorijski institut.
- Lazarević, G., Mihailović, D. (2012). Organizacija veterinarske službe u Srbiji krajem 19. veka – uloga Todora Petraškovića, počasnog člana SLD [Srpskog lekarskog društva]. U: *Zbornik radova Trećeg naučnog skupa 800 godina srpske medicine*, ur. Brana Dimitrijević. Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 109–116.
- Milić, D. (1991). Ilija Garašanin i privreda Srbije. U: *Zbornik radova Ilija Garašanin (1812–1874)*. Naučni skupovi, knj. LIV, Odeljenje istorijskih nauka, knj. 16. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 369–375.
- Milošević, S. Đ. (1902). *Spoljna trgovina Srbije: od 1843–1875. godine*. Beograd: Štamparija „Dositije Obradović“ (separat).
- Miljković Katić, B. (2009). Rudarstvo kao državni projekat ubrzanog razvoja Kneževine Srbije u vreme kneza Miloša i ustavobranitelja. U: *Istorija rudarstva Srednje Evrope*. Zbornik radova Prve međunarodne konferencije Istorija rudarstva Srednje Evrope, ur. M. Grujić, P. Rybar. Fruška Gora: Rudarsko-geološki fakultet Univerziteta u Beogradu, BERG Fakultet Tehničkog univerziteta, Košice, Slovakia, 101–109.
- Miljković Katić, B. (2011). Strategija razvoja rudarstva i promene prioriteta u rudarskom zakonodavstvu Kneževine i Kraljevine Srbije. U: *III [Treća] međunarodna konferencija Istorija rudarstva Srednje Evrope, IRSE '11*, [u okviru skupa] TRIORIR '11, Integrisani međunarodni simpozijum – ISTI, ORRE i IRSE, Zlatibor, 11–15. septembar 2011, knj. 2, ur. Miloš Grujić. Beograd: Rudarsko-geološki fakultet, 43–48.
- Miljković Katić, B. (2014). *Poljoprivreda Kneževine Srbije 1834–1867*. Posebna izdanja, knj. 65. Beograd: Istorijski institut.
- Nedeljković, J. i sar. (1973). *Vodič Arhiva Srbije*. knj. I. Beograd: Arhiv Srbije.
- Popov, Č. (1983). Privreda, društvo i politika. U: *Istorija srpskog naroda*. knj. VI-1. Beograd: Srpska književna zadruga, 7–50.
- Srpske vlade 1805–2005* (2005). Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vladislavljević, S. (1987). Zemljedelska škola u Topčideru (1853–1859), Godišnjak grada Beograda XXXIV. Beograd: Muzej grada Beograda, 121–134.
- Vučo, N. (1954). *Raspadanje esnafa u Srbiji*. knj. I. Posebna izdanja, knj. CCXXII, Istorijski institut, knj. 5. Beograd: Srpska akademija nauka, Istorijski institut.

PROFILING OF ECONOMIC JURISDICTIONS IN THE STATE ADMINISTRATION OF THE PRINCIPALITY AND KINGDOM OF SERBIA

Abstract: In the Principality of Serbia there was no central state office or a ministry with economy as its primary jurisdiction, even though the state administration was centralized. At first, economic competences were in the jurisdiction of the Ministry of Internal Affairs, to be succeeded by the Ministry of Finance and, in addition, under the jurisdiction of different departments of these ministries. With the gradual profiling of state administration's competences, economic competences were also profiled and unified over time in certain departments, making the Department of Industry (Odeljenje promišljenosti) the most comprehensive in terms of economic jurisdictions at first, to be followed by the Economic Department of Ministry of Finance. It was not until the establishment of the Kingdom of Serbia that the economic competences were concentrated in the Ministry of National Economy (1883) and its six departments, although the livestock health care remained out of its jurisdiction until 1900. The creation of the Ministry of National Economy provided the conditions for a more active economic policy, which contributed to the apparent economic growth in the Kingdom of Serbia during at end of the 19th, and especially during the first decades of the 20th century.

Key words: state administration, economic jurisdictions, profiling of competences, Ministry of Economy, Principality/Kingdom of Serbia

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.72:37(082)(0.034.2)

303/304(082)(0.034.2)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Наука и савремени универзитет (6 ; 2016 ; Ниш)
Друштвене науке пред изазовима савременог друштва [Електронски извор] : тематски зборник радова. Том 1 / [уредник Гордана Ђигић]. - Ниш : Филозофски факултет Универзитета, 2017 (Ниш : Сцери принт). - 1 електронски оптички диск (CD-ROM) : илустр. ; 12 ст. - (Библиотека Научни скупови / [Филозофски факултет, Ниш] ; том 1)

Системски захтеви: Нису наведени. -
“Друштвене науке пред изазовима савременог друштва. Тематски зборник радова са шестог међународног научног скупа Наука и савремени универзитет 6 (2016)” --> колофон. - Радови на више језика. - Текст ћир. и лат. - Насл. са насловног екрана. - Тираж 200. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи на више језика

ISBN 978-86-7379-466-2

а) Друштвене науке - Зборници б)
Образовање - Зборници
COBISS.SR-ID 251938828